

OSWALD SPENGLER: MARX*

preveo s njemačkog jezika:

PAŠKO MUŽIĆ

Filozofski fakultet,

Sveučilište u Zagrebu

pasko.muzic@gmail.com

Ta silovita konačna borba obiju germanskih ideja sada se križa s jednim posve drugim faktorom: pitanjem radnika. Tamo je najnutarnija opreka svjetonazorā ta koja sili na odluku, kako bi se bitku faustovskog čovjeka utisnulo neku konačnu zadovoljavajuću jedinstvenu formu; a ovdje je materijalna nevolja to što zahtijeva neku mijenu vanjskih životnih uvjeta. Jedno je takoreći metafizika, a drugo nacionalna ekonomija. Time je utvrđena *rangovna razlika* obiju pojava.

Problem „četrvtog staleža” izranja u svakoj kulturi prilikom njenog prijelaza u civilizaciju. Za nas to počinje s 19. st; Rousseau je odjednom zastario. Treći stalež pripada gradu koji se postavlja ravnopravnim uz zemlju, četvrti pripada svjetskom gradu koji uništava zemlju. To je duševno raskorijenjen narod vrlo zao-stalog stanja, koji nomadski, poput bezoblične i formi neprijateljske mase luta kroz te okamenjene labirinte, posvuda usisavajući ostatak živog čovjštva, bezavičajan, ogorčen i bijedan, pun mržnje prema snažnim stupnjevima stare kulture, za koju je on odumro, čeznuvši za jednim oslobođenjem od svog nemogućeg opstanka.

Civilizacija zapadne Europe biva ovladana strojnom industrijom u svim očitovanjima i formama njene cjelokupne opstojnosti. Industrijski radnik nikako nije četvrti stalež, ali se on s pravom osjeća kao predstavnik tog staleža. On je simbol. On je kao tip nastao s tom civilizacijom i najdublje osjeća nezgodan položaj svoje opstojnosti. Ako su drugi robovi tehničkog doba, kako inženjer tako i poduzetnik, onda je i on rob.

Ali ne postoji neko rješenje pitanja radnikā za samog radnika i jedino kroz njega. Četvrti stalež po sebi puka je činjenica, nikakva ideja. Naspram neke činjenice ima samo materijalnih kompromisa, ne kao učinak i ozbiljenje nekih ideala, nego kao strateški rezultati nekog dugotrajnog hrvanja radi prednosti na štetu drugih, koje naposljetku dovodi do jedne vrste mirujućeg stanja, u kojem se položaj, kako se on nakon svih slučajnosti borbe konačno uspostavio, rezignirano prihvaća, kako bi se u njemu pronašlo neku malu sreću priviknutosti, kinesku sreću, sreću rimskog doba careva: *panem et circenses*. Danas je to teško pojmljivo zato što stojimo na vrhuncu velikogradske pobude masa i bliski promatrač uslijed galame krilatice prevrednuje

* Spengler, O., „Marx” (dio), u: Spengler, O., *Preussentum und Sozialismus*, Oskar Beck, München, 1920., str. 68-72.

jednostrana gledišta klasnog egoizma, ali za jedno do dva stoljeća sve će proći ako pokret radnika ne stupi u službu neke opće ideje. Što je još preostalo od strasti doba Grakha pod Augustom? Problem nije bio riješen; on se raspao.

Tu sad zahvaća Marx. On je sjajnom konstrukcijom pokušao činjenicu uzdići na rang ideje. Preko moćne opreke vikinštva i redovničkog duha razapinje tanku, ali čvrsto spletenu teoriju i time stvara jednu narodnu sliku povijesti, koja zapravo vlada nazorima današnjice u dalekosežnoj mjeri. On je potjecao iz pruske atmosfere i naselio se u Engleskoj, ali je jednakomjerno ostao stran duši obaju naroda. Kao čovjek prirodoznanstvenog 19. st. bio je dobar materijalist i loš psiholog. I tako naposljetku velike realitete nije ispunio sadržajem neke ideje, nego je ideje unizio u pojmove, u interese. Umjesto engleske krvi, koju nije osjećao u sebi, gledao je samo engleske stvari i pojmove, a od Hegela, koji je predstavljao dobar komad pruskog državničkog mišljenja, bila mu je dostupna samo metoda. I tako je kroz zaista grotesknu kombinaciju prenio *instinktivnu opreku obaju germanskih rasa na materijalnu opreku dvaju slojeva*. „Proletarijatu”, četvrtom staležu, pripisao je prusku misao socijalizma, a „buržoaziji”, trećem staležu, pripisao je englesku misao kapitalizma. Iz tog sustava najprije je proizašlo čvrsto značenje četiriju pojmova, kakvo je danas svima uobičajeno. Tim krilaticama, neodoljivima u njihovoj jednostavnosti, njemu je uspjelo radništvo gotovo svih zemalja konsolidirati u jednu klasu izrazite klasne svijesti. Danas četvrti stalež govori njegovim jezikom i misli u njegovim pojmovima. Proletarijat nije više bio ime, nego zadaća. Budućnost je odsad bila promatrana kroz jedan komad literature. U površnosti tog sustava leži njegova snaga. Iako kako prije tako i poslije ima jednog španjolsko-crkvenog, englesko-kapitalističkog i prusko-autoritarnog socijalizma, te proleterskih pokreta anarhističkog, kapitalističkog i pravog socijalističkog karaktera, to se ipak ne zna. Vjera u jedinstvo cilja je snažnija od zbilje i ona se na Zapadu kao i uvijek drži jedne knjige, a zločin je sumnjati u njenu apsolutnu istinu. Tek tiskana riječ jamči faustovskom duhu učinak na sve daljine prostora i vremena. U engleskoj revoluciji to je bila Biblija, u francuskoj Rousseauov *Contrat social*, u njemačkoj komunistički manifest. Iz pretumačenja opreke među rasama u opreku među klasama i starih germanskih instinkata u vrlo mladu potrebu velikogradskih pučanstava pokazuje se sada odlučujući *pojam klasne borbe*. Horizontalni smjer historijskih sila postaje vertikalni: to je smisao materijalističkog shvaćanja povijesti. Prirodnoznanstveno mišljenje tog doba zahtijeva opreku sile i stvari: stvari političkih sila zovu se narodi, a stvari gospodarskih sila zovu se klase. Marksizam zamjenjuje rang obiju sila, a time i rang obiju stvari. No time riječ klasa dobiva posve novo značenje.

S velikom psihologijskom bezrazumnošću jedne prirodnoznanstveno školovane glave iz 1850. Marx ne zna što započeti s razlikom staleža i klase. Stalež je etički pojam, izraz jedne ideje. Privilegirani od 1789. stoje nasuprot građanstvu kao *stalež*, koji utjelovljuje jedan formalni ideal, *grandeur*, *courtoisie*, nutarnju i

vanjsku uglednost, svejedno što je njegovo propadanje ostavilo za sobom. Građanstvo osporava *etičku* nadređenost starih uglednih običaja, i tek odatle je uslijedilo odbacivanje socijalnih povlastica. Engleski školovan razum Parižana suprotstavio joj je jedan drugi ideal, a francuski instinkt stvorio iz toga princip jednakosti u *etičkom* smislu. To je bilo novo značenje izraza „ljudsko društvo”, naime jednakost i opća obvezatnost ćudorednog ideala, koji je počivao na umu i prirodi, a ne na krvi i tradiciji.

Klasa je pak jedan čisto gospodarski pojam i iz njega se *etičko-politički* pojam građanstva iz 1789. preobrnuo u *gospodarski*. Staleški ideal postao je klasnim interesom.

Samo u Engleskoj su klase već dugo bile stupnjevane prema bogatstvu. Srednja klasa obuhvaćala je one koji žive od svojeg rada, a da nisu siromašni. Gornja klasa bila je bogata, a da ne radi. Donja klasa radila je i bila je siromašna. No u Prusiji je bio *položaj* taj koji je lučio klase, dakle neko Više ili Manje dužnosti i poslušnosti. Tu je pored seljačkog staleža postojala jedna klasa službenika, dakle uopće nikakvo gospodarsko jedinstvo, nego jedinstvo funkcije. Biti moderne Francuske pak pripada *nepostojanje zbiljskih klasa*. Nacija je podređena masa iz koje se ističu bogati i siromašni, ali bez da čine neku klasu. Cijela nacija je jedna klasa, ne po strogosti njemačke slojevitosti, ali ipak jedna jedina.

Marx dakle misli čisto engleski. Svoj sustav dviju klasa izvukao je iz položaja jednog trgovačkog naroda, koji je svoje poljodjelstvo upravo žrtvovao trgovini i koji nikada nije posjedovao neko državno činovništvo s izrazitom – pruskom – staleškom sviješću. Tu postoje samo još „buržuj” i „proleter”, *subjekt i objekt posla*, pljačkaš i opljačkani, posve vikinški. Primijenjeno na područje pruske državne misli, ti pojmovi su besmislica. Marx ne bi bio sposoban onu misao, koja slijedi iz principa „svi za sve”, da je svaki pojedinac bez razlike položaja službenik cjeline, države, razlikovati od činjenice engleskog industrijskog ropstva. On je preuzeo *puku vanjsku sliku* prustva: organizaciju, disciplinu, zajedništvo, nešto što je posve neovisno o nekoj pojedinačnoj klasi, jednu tehničku formu, socijalizam, kako bi ju uručio kao cilj i oružje radništva u engleski uređenom *society*, eda bi ono, opet posve vikinški, moglo zamijeniti uloge pljačkaša i opljačkanog – eksproprijacija onih eksproprijiranih – još k tomu s jednim vrlo egoističnim programom raspodjele plijena nakon pobjede.

Točna definicija obiju klasa još je uvijek jedna neprilika. Građanstvo unutar marksističkog misaonog kruga znači nešto posve drugo negoli u Rousseauovom. Velika je razlika koristi li ga se u opreci spram privilegiranih feudalnog doba ili sa stajališta gradskih radničkih masa. Uz tri staleža od 1789. nema po tom smislu nikakvog četvrtog, uz četvrti danas nema nikakvog prvog i drugog. Sieyès je svećenstvo izračunao na 80000 glava, plemstvo na 120000, a treći stalež na 25 milijuna. Prema tome, posljednji stalež je narod. Buržoazija znači „svi”. I francuski seljak je buržuj.

Četvrti stalež je pak manjina i nikada nije oštro odvojiv, jer već prema oznaci – radnik rukama, industrijski radnik, proleter, masa – granice leže drugačije. Njega se katkad tako definira i još češće osjeća tako da se zaista malo razlikuje od buržoazije – to su opet „svi” osim poduzetnika.

Treći stalež je posve bio zapravo negacija. On hoće reći da više ne može biti staleža. Četvrti stalež pak opet ukida tu jednakost. On stavlja jednu pojedinačnu klasu zanimanja kao mjerodavnu u socijalni život; zahvaća unazad preko 1789. i prezentira se opet kao privilegirani stalež. To leži u pojmu diktature proletarijata, vladavine jedne klase, koja uopće nije svjesna svoje brojevne nadređenosti. Time je klasni cilj preobražen nazad u jednu karikaturu starog staleškog ideala. Samo je literatura, a ne krv i odgoj, to što govori iz tih konstrukcija, ali smijurije njemačke revolucije, vijeća radnika kao novi gornji dom, uzdizanje radnika u engleskog džentlmena putem štrajka prilikom trajne isplate plaća, pokazali su, kao u vrijeme Cromwella i Robespiera, da iz literature privremeno može nastati groteskna zbilja.

BILJEŠKA PREVODITELJA

Oswald Spengler, njemački filozof, rođen je 1880. godine u Blankenburgu, tada dijelu Drugog Njemačkog Reicha. Potekao iz radničke obitelji. U ranom djetinjstvu s obitelji se seli u Halle, gdje dobiva klasičnu naobrazbu te u istom gradu 1899. upisuje studij matematike i prirodnih znanosti. Također pohađa predavanja u Münchenu i Berlinu, a svoju doktorsku disertaciju piše iz filozofije na temu Heraklitove filozofije: *Der metaphysische Grundgedanke der heraklitischen Philosophie* (Temeljna metafizička misao heraklitovske filozofije). Nakon što je kratko bio zaposlen u hamburškoj gimnaziji, napušta nastavničko zvanje i posvećuje se pisanju. Njegova djela su: *Propast zapada I–II* (1918 – 1922), *Prustvo i socijalizam* (1919), *Čovjek i tehnika* (1931), *Godine odluke* (1933). Umire 1936. od srčanog udara u svom stanu u Münchenu.